

SUBSTANTIE

Nu we eenmaal met dit werk van een opnieuw onderzoeken van de categorieën begonnen zijn, om het denken over het denken tot een concrete arbeid te wekken, moeten we eerst nog eens opnieuw het fundamentele onderscheid tussen Plato's ideeënleer enerzijds en Aristoteles' categorieënleer anderzijds bewust worden.

Een ding dat wordt waargenomen heeft altijd meerdere eigenschappen; deze kunnen heel specifiek zijn, ze kunnen ook algemeen zijn. Plato nu ging uit van de overtuiging dat zowel de dingen als de eigenschappen van deze dingen in steeds algemener wordende begrippen kunnen worden ondergebracht, tot op het punt waar zij allen elkaar vinden in de absoluut algemene Idee van het concrete zijnde. Er is volgens Plato dus een oer-idee, een oercategorie, het Zijn zelf, dat gevonden wordt wanneer men de meer specifieke begrippen tot algemeenheid terugvoert. Of men dit principe van abstractie nu toepast op de kleuren of op de mensen, uiteindelijk worden zij één in deze algemene oercategorie van het zijn.

Aristoteles verzette zich tegen deze overtuiging. Hij maakte onderscheid tussen het 'eigenlijk zijnde' en het 'oneigenlijk zijnde'. Een 'ding' was voor hem de eigenlijke substantie, het eigenlijk zijnde. De predicaten die dit ding specificeren zag hij als het oneigenlijk zijnde. Men kan de kleur 'felrood' algemener begrijpen door deze onder te brengen in 'rood in het algemeen' en nog algemener begrijpen als 'kleur'. Men bereikt uiteindelijk een algemeen begrip, dat niet zelf tot het Zijn behoort, zelf geen wezen heeft, maar die het Zijn in zijn kwaliteit bestemt. De begripscategorie 'kwaliteit' is dan het meest algemeen geworden begrip voor de kleur felrood; verder abstraheren kan niet. Alleen de 'dingen', zoals bijvoorbeeld de mens Socrates, behoort tot het concrete Zijn en valt onder de in deze zin toch nog specifieke oercategorie van het Zijn, de substantie.

Alvorens verder te gaan geef ik hier een citaat uit het vijfde hoofdstuk

van Aristoteles' categorieënleer:⁷

'Substantie in de meest ware, primaire en meest duidelijke betekenis van het woord is dat wat geen kenmerk is van een subject, nog aanwezig is in een subject; bijvoorbeeld de individuele mens of het paard.

Substantie in secundaire zin worden vormen genoemd, in welke de eerst genoemde substanties voorkomen, en ook de soorten van deze vormen. Bijvoorbeeld deze bepaalde mens komt in de vorm *mens* voor, de soort van deze vorm is echter *levend wezen*. Dus worden juist deze vormen substantie in secundaire zin genoemd, zoals bijvoorbeeld *mens* en *levend wezen*.

(...)

Al het andere echter wordt hetzij over iets wat ten grondslag ligt, een substantie in primaire zin, uitgesproken of het is in iets wat ten grondslag ligt zelf aanwezig.

Dit wordt aan de hand van enkele voorgenoemde voorbeelden duidelijk, bijvoorbeeld wordt *levend wezen* over *mens* uitgesproken, dus ook over deze bepaalde mensen. – Want als niet over bepaalde mensen, dan ook niet over de mensen in het algemeen. – Verder is de kleur in het lichaam aanwezig, daarmee is ze ook in een bepaald lichaam aanwezig. Zou ze niet in een afzonderlijk aanwezig zijn, dan zou ze ook niet in het algemeen in een lichaam (aanwezig zijn).

Zo wordt al het andere hetzij over iets wat ten grondslag ligt, een substantie in primaire zin, uitgesproken of het is in iets wat ten grondslag ligt zelf aanwezig. Is er dus geen substantie in primaire zin, dan kan er onmogelijk iets anders zijn. Al het andere wordt namelijk hetzij van iets wat ten grondslag ligt uitgesproken, of het is in iets wat ten grondslag ligt zelf aanwezig. Dus, als er geen substantie in primaire zin is, dan kan er onmogelijk iets anders zijn.'

Het is voor het verdere uitwerken van de categorieën van het groot-

⁷ Vertaling: Jolanda Mourik.

ste belang om dit onderscheid intensief te beleven. Het kan ook heel interessant zijn om je af te vragen: Wat is eigenlijk mijn ‘natuurlijke’ standpunt hierin? Heb ik meer neiging tot de Platonische oeridee van het Zijn, of neig ik meer naar de in differentiatie getreden wereld van het Zijn, als wezen tot verschijning gekomen in een ‘ding’, dat juist zijn eigenaardigheid als wezen dankt aan al de verschillende eigenschappen, die wel zijn wezen tot uitdrukking brengen, maar zelf *niet zijn*.

Dit onderscheid komt in onderstaande citaten levendig tot uitdrukking. Het eerste is van Franz Brentano; Het tweede van Plato, uit ‘Kratylos’. Het spannende hierin is, dat Plato bij monde van Socrates het Zijn van de overige categorieën dan substantie als vraagstelling aan Kratylos opgeeft.

Brentano⁸:

‘Nu gelooft Aristoteles, dat een denkende substantie, wanneer deze ophoudt met denken, nog werkelijk het ding blijft, dat het was. Dus kan hij de substantie met het accidens niet zien als een werkelijk ding, anders was het immers voor het denken en na het denken een werkelijk ding, niet twee werkelijke dingen, maar één werkelijk ding, verbonden met een toegift van iets oneigenlijk zijnds, dat zonder de substantie te bevatten helemaal niet kan bestaan.’

Plato:⁹

Socrates: Stel dat het ook werkelijk in hoge mate mogelijk is om de dingen uit de woorden te leren kennen, maar tevens ook door de dingen zelf, - wat zou dan de mooiere en meer zekere weg der kennis zijn: uit het beeld te erkennen of het zelf goed is nagevormd en of het de werkelijkheid die het afbeeldde goed heeft nagevormd, of dat het uit de werkelijkheid zelf komt en of de afbeelding daarvan juist geraden is?

⁸ Franz Brentano, *Kategorienlehre*, Verlag von Felix Meiner, Hamburg 1985, p. 104.

⁹ Platon *Sämtliche Werke*, Band 1, Berlin [1940], p. 458-459, 541-617.

Kratylos: Uit de werkelijkheid, zo schijnt me noodzakelijkerwijs.

Socrates: Op welke wijze men zo die dingen moet leren kennen of doorgronden gaat misschien mijn en jouw kracht te boven. Maar het toegeven, dat men de dingen niet uit de woorden maar veel meer uit de dingen zelf moet leren kennen en onderzoeken moet al voldoende zijn.

Kratylos: Inderdaad, Socrates.

Socrates: Laten we dan ook nog het volgende overwegen, opdat de betrekking van de meeste van deze woorden tot een doel en een principe ons niet op een dwaalspoor brengt: Wanneer namelijk werkelijk degenen die de woorden hebben gevormd, deze met de gedachten vormden, dat alles steeds in gang is en stroomt – want ook ik geloof, dat ze van die gedachte uitgingen – wanneer dat dus werkelijk plaats vond, dan is het daarom toch nog niet zo, maar zijn zij zelf als het ware in een werveling terechtgekomen en drijven daarin rond, trekken ook ons mee en laten ons met hen mee daarin vallen. Want bedenken, mijn voortreffelijke Kratylos, wat ik vaker droom: Moeten we dan beweren, dat het schone en het ware op zich bestaan en eveneens al het afzonderlijke te midden van alles wat *is* – of niet?

Kratylos: Ik denk het wel, o Socrates.

Socrates: Laten we dan dit *op zichzelf* beschouwen, niet of een gezicht mooi is of zoiets en dat alles schijnt te stromen, maar laten we zeggen: Is het wezen van het schone op zich niet altijd de ene keer zoals de andere keer?

Kratylos: Dat moet zo zijn.

Socrates: Wanneer het zich dus altijd aan ons onttrekt, is het dan mogelijk om op de juiste wijze ervan te zeggen, ten eerste dat het dat is, en dan dat het *zo geaard is*? Of is het noodzakelijk, dat het terwijl we spreken al tot iets anders wordt, ons ontglipt en zich niet meer zo verhoudt?

Kratylos: Zo moet het zijn.

Socrates: Hoe zou iets dan ooit een bepaald Zijn hebben, wat zich nooit gelijkmatig gedraagt? Want als het zich gelijkmatig gedraagt dan verandert het zich vanzelfsprekend in die tijd niet. Wanneer echter iets altijd zich gelijkmatig gedraagt en hetzelfde is – hoe zou zich dat dan veranderen en in beweging zijn, want het verandert toch

nooit van gestalte?

Kratylos: Beslist niet.

Socrates: Maar dan kon het waarlijk ook door niemand gekend worden. Want zoals diegene, die het kennen wil, het tegmoettreedt, zo is het al iets anders en iets wat veranderd is: daarom zou zijn kwaliteit of zijn toestand niet meer worden gekend. Geen enkele kennis kan haar voorwerp kennen als het zich niet in een bepaalde toestand bevindt.

Kratylos: Zo is het, zoals jij het zegt.

Socrates: Men mag niet eens de mogelijkheid van kennis aannemen, Kratylos, als alle dingen zich veranderen en niets bestendig heeft. Want als dit begrip, de kennis, zich daarin niet verandert, dat zij kennis is, dan zou de kennis steeds bestendig zijn en bestaan. Wanneer echter zelfs het begrip van de kennis zich verandert, dan zou het zich tegelijk veranderen in een ander begrip als dat van de kennis en dan zou het geen kennis meer zijn. Wanneer het zich zelfs altijd verandert, dan zou er nooit kennis bestaan. En daarom zou dan noch een subject, noch een object van de kennis mogelijk zijn. Als echter een subject van de kennis bestaat en een object, verder het schone, het goede en elke aard van het zijnde, dan zijn deze begrippen blijkbaar niet, zoals we nu beweren, enigszins gelijkend op de stroom en de beweging. Of het nu zo is, of dat het meer zo is als de aanhangers van Herakleitos en vele andere beweren, dat is mogelijk niet zo makkelijk te doorgronden; Maar een mens die aanspraak op intelligentie maakt, zou toch niet zich zelf en de verzorging van zijn ziel moeten overlaten aan de woorden en in vertrouwen daarop en op de vormers van de woorden vast geloven, dat hij iets zou weten wat juist is, en over zichzelf en het Zijnde het vernietigingsoordeel uitspreken dat er niets gezonds is aan een ding, maar dat alles uitloopt als aardewerk, en geloven dat de dingen in dezelfde toestand zijn als mensen die lijden aan catarre en aan vloeïngen, dat alle dingen door catarre en vloeïng aangedaan zouden zijn. Misschien, mijn Kratylos, is het werkelijk zo, misschien ook niet. Daarom moet jij dapper wakker nadenken en niet zomaar een oordeel aannemen – want je bent nog jong en hebt de frisheid van de jeugd – maar je moet onderzoeken en wanneer je iets vindt, mij ook het resultaat meedelen.